

Piotr Pogonowski

Postępowanie o dział spadku

I. Uwagi wprowadzające

Prawo cywilne w części odnoszącej się do spadków reguluje istotną społecznie problematykę rozrządzeń na wypadek śmierci – zasady dziedziczenia ustawowego i testamentowego, które dotyczą wszystkich podmiotów podlegających prawu polskiemu i realizują konstytucyjną zasadę ochrony własności spadkodawcy oraz ochrony jego rodziny (osób najbliższych)¹. Spadek – prawa i obowiązki majątkowe zmarłego spadkodawcy przechodzą z chwilą jego śmierci (otwarcia spadku) na jedną albo najczęściej na kilka osób. W tej ostatniej sytuacji istotnego znaczenia nabierają przepisy prawa regulujące dział spadku – podział masy spadkowej oraz sposób rozliczeń pomiędzy spadkobiercami, gwarantujący zachowanie interesów wszystkich zainteresowanych. Dział spadku regulują przepisy prawa materialnego (art. 1035-1046 k.c.) i formalnego (art. 680-689 k.p.c.). Z wypowiedzi doktryny na ten temat do najistotniejszych należą prace S. Wójcika². Jak podkreśla „prawo spadkowe spełnia swe funkcje społeczno-gospodarcze – i te mikro i te – makro – dopiero przez dział spadku, od chwili jego dokonania, a więc od chwili, gdy określone ułamkowo części spadku przypadające poszczególnym spadkobiercom materializują się (w różny sposób) stosownie do ich wielkości, czyli każdy ze spadkobierców efektywnie otrzymuje to, co dotąd miał oznaczone idealnie”³.

W orzecznictwie podkreśla się, że wspólność masy majątkowej w postaci spadku nabytego przez kilku spadkobierców nie stanowi współwłasności, która może być zniesiona w myśl przepisów art. 210 i nast. k.c. oraz art. 617 i nast. k.p.c., lecz konieczne jest zastosowanie przepisów art. 1035 i nast., art. 1070 i nast. k.c. oraz art. 680 i nast. k.p.c.⁴

Zniesienie wspólności majątku spadkowego (w częściach ułamkowych) może nastąpić w drodze umowy działowej albo postępowania przed sądem (postępowanie o dział spadku, dalej: działowe), które najczęściej wynika z braku możliwości dojścia do porozumienia między spadkobiercami (art. 1037 k.c.)⁵. Celem tego postępowania jest więc określenie i ustabilizowanie sytuacji prawnej (majątkowej) spadkobierców przez podział między nich spadku – wydanie konstytucyjnego (prawotwórczego) postanowienia przez właściwy sąd⁶.

Przybliżenie podstawowych informacji na temat wskazanej procedury (z zasadniczym pominięciem umownego działu spadku oraz problematyki dziedziczenia gospodarstw rolnych⁷) ma więc znaczny walor praktyczny, zwłaszcza, że budzi ona szereg kontrowersji co do istotnych prawnie (społecznie) kwestii nie tylko na tle samych postanowień prawa cywilnego materialnego i procesowego, ale także na styku tych przepisów.

II. Postępowanie działowe a tryb nieprocesowy

Postępowanie sądowe o dział spadku uregulowane zostało przede wszystkim w art. 680-689 k.p.c., które należą do trybu nieprocesowego (niespornego). Postępowanie nieprocesowe jest obok procesu równoległą drogą sądowego postępowania rozpoznawczego, ukształtowaną przez ustawodawcę dla załatwiania spraw, których szczególnie, zasadniczo niesporny charakter wymaga odmiennego od procesu trybu postępowania⁸. W przypadku spraw działowych jest to tyle ciekawe rozwiązanie, jako że występują w nich często sprzeczne interesy pomiędzy uczestnikami starającymi się zapewnić sobie jak najkorzystniejsze rozstrzygnięcia sądu. Należy podkreślić, że w postępowaniach prowadzonych w ramach trybu nieprocesowego na pierwszy plan wysuwa się więc nie tylko zaradność i przezorność procesowa jego uczestników, ale także istotną rolę odgrywa osobowość, wrażliwość, przygotowanie pozaprawne sędziego, na którym, w szerszym zakresie niż w procesie, spoczywa odpowiedzialność za sprawiedliwy wynik wskazanych postępowań⁹. K. Lubiński podkreśla, że głównymi zaletami tego trybu są jego elastyczność, niesformalizowanie, szybkość i taniość, sprzyjające zarazem realizacji idei swobodnej decyzji sądowej¹⁰. Można więc skonstatować, że postępowanie nieprocesowe posiada swoje odrębności wynikające z charakteru spraw w nim rozpoznawanych, nadających mu bardziej „elastyczny”, odformalizowany charakter w porównaniu z trybem procesowym, co w sprawach spadkowych ma również kapitalne znaczenie¹¹.

III. Wszczęcie postępowania działowego

1. Podmioty legitymowane do złożenia wniosku

W doktrynie panuje rozbieżność stanowisk co do określenia podmiotów legitymowanych do złożenia wniosku o dział spadku¹². Wynika to m.in. z odesłania ustawowego (art. 688 k.p.c.) do odpowiedniego stosowania w postępowaniu działowym przepisów o zniesieniu współwłasności, a w szczególności art. 618 § 2 i 3 k.p.c. Celem wskazania kręgu podmiotów uprawnionych do złożenia wniosku (wystąpienia z żądaniem) o podział spadku konieczne jest także uwzględnienie przepisów szczególnych i odrębnych, wskazujących na podmioty mogące wszczynać postępowanie cywilne.

Biorąc pod uwagę powyższe założenia, należy przyjąć, że legitymowanymi do zgłoszenia żądania o wszczęcie postępowania działowego są:

- 1) współspadkobiercy,
- 2) ich spadkobiercy,
- 3) nabywcy spadku albo jego części,
- 4) nabywca udziału w przedmiocie (prawie) wchodzącym w skład spadku,
- 5) wierzyciel spadkobiercy z mocy zajęcia (art. 912 k.p.c.),
- 6) prokurator (art. 7, art. 55-60 k.p.c.)¹³,
- 7) Rzecznik Praw Obywatelskich¹⁴,
- 8) syndyk, nadzorca sądowy albo zarządca w postępowaniu upadłościowym¹⁵.

Można zauważyć, że ustawa wskazuje na podmioty legitymowane, odchodząc od ogólnego założenia, że każdy kto posiada interes prawny może wszcząć stosowne postępowanie, rozpoznawane w trybie nieprocesowym. W doktrynie podkreśla się także komplikacje związane ze stosowaniem art. 681

k.p.c., również w kontekście wszczynania postępowania o nabycie spadku na wniosek i wzajemnej zależności tych wniosków¹⁶.

Jak wskazuje A. Błachowiak, prawa tego pozbawione są organizacje społeczne, wykonawca testamentu, kurator spadku nieobjętego, zapisobiercy, osoba uprawniona do zachowku, wierzyciel spadkobiercy¹⁷.

Wniesienie żądania przez podmiot nielegitymowany skutkuje oddaleniem wniosku (art. 514 § 2 k.p.c.).

2. Treść wniosku

Wniosek o wszczęcie postępowania o dział spadku jest pismem procesowym i winien spełniać wymogi stawiane takim pismom (art. 126 k.p.c., art. 511 k.p.c.). Ponadto ustawodawca wskazuje w art. 680 i nast. niezbędne składniki definiujące sam wniosek, jego elementy konstrukcyjne (świadczące, że sąd ma do czynienia właśnie z wnioskiem o sądowy dział spadku).

Zgodnie z art. 680 k.p.c., we wniosku o dział spadku należy powołać postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku oraz spis inwentarza, jak również podać, jakie spadkodawca sporządził testamenty, gdzie zostały złożone i gdzie się znajdują, wskazać wszystkich znanych wnioskodawcy uczestników postępowania. Jeżeli spis inwentarza nie został sporządzony, należy we wniosku wskazać majątek, który ma być przedmiotem działu. We wniosku należy także podać ważne powody, dla których obejmuje on tylko część spadku (art. 1038 § 1 k.c.). Nie jest konieczne wskazywanie samego sposobu działu (fizyczny, prawny itd.)¹⁸.

W wypadku gdy w skład spadku wchodzi nieruchomość, należy przedstawić dowody stwierdzające, że nieruchomość stanowiła własność spadkodawcy. Jeżeli stwierdzenie nabycia spadku jeszcze nie nastąpiło, dokonuje go sąd w toku postępowania działowego, stosując przepisy rozdziału poprzedzającego (art. 681 k.p.c.).

W przypadku gdy wniosek składają spadkobiercy, powinni oni podać sądowi swój wiek, zawód, stan rodzinny oraz dane co do swych zarobków i majątku, a także zarobków i majątku małżonka, wyjaśnić, w jaki sposób korzystali ze spadku dotychczas, jak również podać inne okoliczności, które mogą mieć wpływ na rozstrzygnięcie, co każdy ze współspadkobierców ma otrzymać ze spadku. Jeżeli przedmiotem działu jest gospodarstwo rolne, współspadkobiercy powinni w szczególności podać dane dotyczące okoliczności przewidzianych w art. 214 k.c. (art. 682 k.p.c.).

3. Termin do wniesienia wniosku

Możliwość żądania działu spadku nie jest ograniczona w czasie, można z nim wystąpić w chwili, którą uprawniony uzna za stosowną (art. 220 w zw. z art. 1035 k.c.). Nie jest też możliwe zastosowanie w tym zakresie ograniczenia z art. 210 k.c.¹⁹

IV. Sąd właściwy do rozpoznania wniosku (sprawy działowej)

1. Prawo właściwe

Zgodnie z art. 34 i 35 prawa prywatnego międzynarodowego (dalej: p.p.m.)²⁰, w sprawach spadkowych właściwe jest prawo ojczyste spadkodawcy z chwili jego śmierci (łącznik obywatelstwa). Statut spadkowy obejmuje m.in. przepisy dotyczące działu spadku²¹. Oznacza to, że w sytuacji gdy obywatel polski pozostawił po sobie spadek (także obejmujący nieruchomości), systemem prawnym właściwym dla rozpoznania sprawy o dział tego spadku jest prawo polskie.

2. Jurysdykcja krajowa

Problem jurysdykcji (właściwości ogólnej) sądów polskich sprowadza się do odpowiedzi na pytanie, czy sądy danego państwa są właściwe w danej sprawie, w której przedmiot lub uczestnicy są związani z różnymi systemami prawnymi. Stanowi ona bezwzględną przesłankę pozytywną postępowania przed sądem, którą ten winien brać z urzędu pod rozwagę w każdym stadium sprawy. Zagadnienie jurysdykcji regulowane jest ogólnie w części IV k.p.c., zawierającej przepisy poświęcone tzw. międzynarodowemu postępowaniu cywilnemu²². Warto także podkreślić, że niektóre aspekty międzynarodowego postępowania cywilnego obejmuje Konwencja lugańska²³ oraz np. Rozporządzenie Rady Unii Europejskiej Nr 44/2001 z dnia 22 grudnia 2000 r. o jurysdykcji oraz uznawaniu i wykonalności orzeczeń w sprawach cywilnych i handlowych²⁴, stanowiące istotny element powstającego europejskiego prawa sądowego cywilnego, których akty znajdują zastosowanie także w postępowaniu przed sądami polskimi²⁵. Ważne są również umowy bilateralne, których stroną jest Rzeczpospolita Polska.

Jak zaznacza A. Stempniak, zgodnie z art. 1108 § 2 k.p.c., jurysdykcja krajowa wyłączna sądów polskich ma miejsce w sytuacji, w której śmierć obywatela polskiego nastąpiła w Polsce. Nie ma wówczas znaczenia jego ostatnie miejsce zamieszkania, jak i miejsce położenia majątku spadkowego²⁶. Zasada ta uzupełniona jest regulacją art. 1102 § 1 k.p.c., który ustanawia jurysdykcję wyłączną w sprawach o prawa rzeczowe na nieruchomości położonej w Polsce i o jej posiadanie, jak i w innych sprawach w takim zakresie, w jakim rozstrzygnięcie dotyczy położonej w Polsce nieruchomości. Oznacza to, że sąd polski ma wyłączną kompetencję do rozstrzygania o podziale nieruchomości położonej w Polsce, pozostała część spadku, będąca poza jej granicami, należy do jurysdykcji innych sądów²⁷.

W istotnej dla naszego tematu uchwale z dnia 31 maja 1975 r. w sprawie III CZP 78/7528 SN stwierdził, że w sytuacji gdy z uwagi na przepisy jurysdykcyjne obowiązujące w prawie ojczystym spadkodawcy obywatel polski nie może przeprowadzić postępowania spadkowego po obywatelu obcym w zakresie znajdującego się w Polsce majątku ruchomego – praw majątkowych (w chwili otwarcia spadku), wówczas należy odstąpić od zasady ustanowionej w art. 1108 § 1 k.p.c. i uznać, że w powyższym zakresie istnieje jurysdykcja konieczna sądu polskiego. W ten sposób zapobiega się pozbawieniu prawa do sądu (ochrony prawnej) w przypadku negatywnych konfliktów jurysdykcyjnych²⁹.

3. Właściwość rzeczowa, miejscowa i funkcjonalna sądu

Zgodnie z art. 628 k.p.c., który stanowi wyjątek od art. 508 § 1 k.p.c., do czynności w postępowaniu spadkowym, które należą do zakresu działania sądów, wyłącznie właściwy jest sąd ostatniego miejsca

zamieszkania spadkodawcy, a jeżeli jego miejsca zamieszkania w Polsce nie da się ustalić, sąd miejsca, w którym znajduje się majątek spadkowy lub jego część (sąd spadku). W braku powyższych danych sądem spadku jest Sąd Rejonowy dla m. st. Warszawy. Przepis ten określa właściwość wyłączną tak określonego sądu rejonowego, która nie może być modyfikowana na mocy umowy prorogacyjnej. Wnioskodawca może jedynie dokonać wyboru sądu spadku, w sytuacji niemożności ustalenia miejsca zamieszkania spadkodawcy w Polsce, pomiędzy sądem położenia majątku spadkowego albo jego części.

4. Zapis na sąd polubowny obejmujący dział spadku. Czy sąd polubowny może dokonać działu spadku?

Ewentualny spór o podział majątku spadkowego, zgodnie z przeważającymi wypowiedziami orzecznictwa i doktryny, może być przedmiotem orzekania nie tylko sądu państwowego, ale także sądu polubownego, może być objęty zapisem na sąd polubowny³⁰. Postępowanie polubowne jest alternatywą dla rozstrzygania sporów przez sądy powszechne. Jego istota sprowadza się do powołania przez strony stosunku prawnego arbitrów lub wskazania stałego sądu polubownego (arbitrażowego), który będzie rozpoznawał i rozstrzygał spory wynikłe na tle określonych stosunków prawnych³¹. Zgodnie z art. 697 § 1 k.p.c., można poddać pod rozstrzygnięcie sądu polubownego spory o prawa majątkowe. Niewątpliwie spory o dział spadku należą do tej kategorii, co uzasadnia tezę o możliwości objęcia ich zapisem na sąd polubowny³².

V. Zakres kognicji i orzeczenie sądu spadku w postępowaniu działowym

Postępowanie o dział spadku posiada również swoją specyfikę co do zakresu spraw, jakie, zgodnie z wolą ustawodawcy, winien załatwić sąd spadku w jego rozstrzygnięciu.

Jak wskazują art. 681, 682, 684, 685, 686 k.p.c., sąd w postępowaniu tym:

- 1) dokonuje stwierdzenia nabycie spadku, jeżeli nie nastąpiło to wcześniej,
- 2) rozstrzyga, co każdy ze spadkobierców ma otrzymać ze spadku,
- 3) ustala skład i wartość spadku,
- 4) w razie sporu o istnienie uprawnienia do żądania działu spadku, jak również w razie sporu między współspadkobiercami o to, czy pewien przedmiot należy do spadku, sąd spadku może wydać postanowienie wstępne czy też
- 5) rozstrzyga o istnieniu zapisów, których przedmiotem są rzeczy lub prawa należące do spadku, jak również o wzajemnych roszczeniach pomiędzy współspadkobiercami z tytułu posiadania poszczególnych przedmiotów spadkowych, pobranych pożytków i innych przychodów, poczynionych na spadek nakładów i spłaconych długów spadkowych.

Do postępowania tego mają odpowiednie zastosowanie przepisy regulujące zniesienie współwłasności (art. 619-625), a w szczególności art. 618 § 2 i 3 k.p.c.³³

Rozwijając powyższe, trzeba zwrócić uwagę na kilka kwestii szczegółowych.

Przede wszystkim w sprawie o dział spadku jego skład powinien być ustalony przez sąd na podstawie dowodów aktualnych w chwili dokonywania podziału³⁴.

Wypada raz jeszcze podkreślić, że przedmiotem podziału spadku mogą być tylko aktywa, natomiast podział pasywów (długów) stanowi już tylko prawną konsekwencję dokonanego podziału aktywów i następuje z mocy samego prawa³⁵. Wszelkie spory co do długów spadkowych rozpoznawane być powinny w odrębnych procesach, tak aby nie przedłużać sprawy spadkowej, która zawsze dotyka bardzo osobistych stosunków między spadkobiercami oraz między nimi a spadkodawcą³⁶.

Sąd spadku, ustalając skład spadku, bierze pod uwagę prawa o charakterze majątkowym. Oznacza to, że do spadku powinny być zaliczane nie tylko prawa o charakterze czysto majątkowym (np. prawo własności nieruchomości), ale także prawa z elementem majątkowym (tj. mieszane, ze składnikami o charakterze osobistym), stąd też np. prawo do grobu poza wymiarem osobistym posiada także konkretna wartość majątkową i powinno zostać zaliczone do masy spadkowej, przy zachowaniu specjalnych reguł zniesienia współwłasności (np. wyłączających podział fizyczny)³⁷.

Jak podkreśla judykatura, skład majątku, który ma być przedmiotem działu spadku ustala sąd w zasadzie na podstawie wyjaśnień uczestników, jeśli jednak zachodzą w tym względzie sprzeczności, rzeczą sądu jest ich wyjaśnienie. W każdym wypadku wymaga udowodnienia własności nieruchomości spadkowej. Podkreśla się, że umowa o dział spadku zawarta w formie ugody sądowej stanowi tytuł własności do wymienionych w niej nieruchomości o oznaczonej powierzchni i granicach. Brak takiego oznaczenia nieruchomości oraz znajdujących się na niej budynków czyni niemożliwym wykonanie postanowienia³⁸.

Godne jest też zaznaczenia, że art. 689 k.p.c. zezwala na połączenie w jednym postępowaniu sprawy o dział spadku ze sprawą o zniesienie współwłasności i sprawą o podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej małżeńskiej. Gdy w skład spadku wchodzi udział w majątku, który był objęty wspólnością małżeńską, i wcześniej nie doszło do przesądzenia ewentualnych zwrotów z tytułu nakładów, wydatków oraz innych świadczeń z majątku wspólnego na majątek odrębny lub odwrotnie, połączenie w jednym postępowaniu działu spadku z podziałem majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej małżeńskiej jest konieczne. Dopóki bowiem nie nastąpi przesądzenie wspomnianych zwrotów, dopóty nie jest możliwe, nieodzowne według art. 684 k.p.c., ustalenie składu i wartości dzielonego spadku³⁹. W takim zatem wypadku, oprócz wniosku o dział spadku, niezbędne jest złożenie wniosku o podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej małżeńskiej (zob. art. 567 k.p.c. i art. 45 § 1 k.r.o.)⁴⁰. Można ewentualnie przyjąć, że wniosek o dział spadku w takiej sytuacji zawiera w sobie implicite żądanie dokonania takich rozliczeń małżonków.

Ustalenia wartości spadku sąd dokonuje z urzędu, biorąc pod uwagę wartość poszczególnych praw z chwili orzekania w tym przedmiocie (art. 316 k.p.c.)⁴¹.

Sąd dokonuje także wzajemnych rozliczeń między spadkobiercami tak, aby dział spadku oddawał w sposób jak najbardziej zbliżony do ideału równość (w wymiarze ekonomicznym) poszczególnych sched, dlatego też może rozstrzygać w tym postępowaniu o sporach o istnienie uprawnienia do żądania działu, zaliczenia konkretnego przedmiotu (prawa) do spadku, czy – zgodnie z poglądami judykatury – także o stosunkach prawnych pomiędzy spadkobiercami w związku z długiem spadkowym⁴². Pamiętać jednak należy, że katalog spraw wymienionych w tym przepisie jest

wyczerpujący i nie może być w drodze wykładni rozszerzany⁴³. Co także istotne, roszczenia te (z art. 686 k.p.c.) nie podlegają odrębnym opłatom sądowym⁴⁴.

Jednak, wobec brzmienia art. 686 k.p.c., w zakres kognicji sądu spadku w postępowaniu działowym nie wchodzi orzekanie o innych roszczeniach niż przewidziane w ww. artykule, a więc m.in. o:

- 1) roszczeniach zapisobierców przeciwko spadkobiercom o wykonanie zapisu (chyba że są oni jednocześnie spadkobiercami)⁴⁵,
- 2) zachowku⁴⁶,
- 3) roszczeniach spadkobierców przeciwko innym współspadkobiercom o pokrycie części kosztów leczenia i opieki nad spadkodawcą⁴⁷,
- 4) zwrot nakładów wnioskodawcy na nieruchomości przez uczestników postępowania, która nie wchodzi w skład spadku⁴⁸,
- 5) ochronie naruszonego posiadania w sprawie toczącej się między współwłaścicielami (współspadkobiercami), która nie podlega przekazaniu na podstawie art. 618 § 2 k.p.c. do dalszego rozpoznania sądowi prowadzącemu postępowanie o zniesienie współwłasności (o dział spadku)⁴⁹.

Zgodnie z art. 618 § 2 i 3 k.p.c., wszczęcie postępowania działowego powoduje m.in. taki skutek, że niedopuszczalne jest dochodzenie wskazanych roszczeń objętych kognicją sądu spadku w odrębnych procesach między spadkobiercami, nawet jeżeli nie były one zgłoszone w postępowaniu działowym. Współspadkobierca nieuczestniczący w takim postępowaniu (postanowieniu działowym) może żądać jego wznowienia⁵⁰.

Nie przełamuje tej zasady teza zawarta w uchwale SN z dnia 27 listopada 2003 r. w sprawie III CZP 80/0351, zgodnie z którą brak rozstrzygnięcia w prawomocnym postanowieniu o dziale spadku o wysokości i terminie uiszczenia odsetek od zasądzonej spłaty nie uzasadnia zarzutu powagi rzeczy osądzonej w procesie o zapłatę odsetek za opóźnienie w dokonaniu spłaty wobec zaakceptowania przez SN stanowiska, że odsetki wskazane w art. 212 § 3 k.c. mogą mieć mieszany charakter, tzn. mogą być odsetkami kapitałowymi (kredytowymi) oraz odsetkami za opóźnienie, przysługującymi w wypadku uchybienia terminowi dokonania dopłaty lub spłaty. Tylko do odsetek mających charakter kapitałowy może odnosić się zasada koncentracji orzekania, m.in. w postępowaniu o dział spadku, tylko odsetki tego rodzaju mogą być traktowane jako przedmiot wzajemnych roszczeń pomiędzy współspadkobiercami z tytułu posiadania poszczególnych przedmiotów spadkowych i innych elementów uwzględnianych przy dokonywaniu działu spadku, o których mowa w art. 686 k.p.c.

Sąd spadku bada też uczynienie zadość obowiązkowi zaliczenia na schedę spadkową rozrządzeń pod tytułem darmym. Zaliczeniu na nią podlegają otrzymane od spadkodawcy darowizny, z wyjątkiem drobnych darowizn zwyczajowo w danych stosunkach przyjętych (art. 1039 § 1 i 3 k.c.). Sąd musi wziąć pod uwagę, że przepisy te (i art. 1041 k.c.) są przepisami względnie obowiązującymi w tym znaczeniu, że spadkodawca może od nich odstąpić:

- 1) może zwolnić zstępnego lub małżonka od obowiązku zaliczenia darowizny, która w braku zwolnienia podlegałaby zaliczeniu (art. 1039 § 1 in fine k.c.); zwolnienie może wynikać z okoliczności

towarzyszących darowiźnie albo z oświadczenia spadkodawcy zawartego w umowie darowizny lub testamencie,

2) może nałożyć obowiązek zaliczenia darowizny także na spadkobiercę ustawowego, na którym obowiązek ten z mocy prawa nie ciąży (np. na brata spadkodawcy względem małżonka spadkodawcy (art. 1039 § 2 k.c.)).

Instytucja zaliczenia darowizn przy dziedziczeniu ustawowym ma realizować dorozumianą wolę spadkodawcy. Oprócz darowizn na schedę podlegają zaliczeniu także inne korzyści, jakie otrzymał spadkobierca od spadkodawcy. Jedne z nich wymienia ustawa (art. 1043 k.c.), co do innych przyjmuje się zaliczalność na schedę w drodze wykładni niektórych przepisów.

Judykatura i piśmiennictwo przedmiotu wypowiedziały się za zaliczalnością korzyści w następujących przypadkach:

1) nabycia nieruchomości przez spadkobiercę w drodze zasiedzenia, jeżeli podstawą objęcia jej w posiadanie, które doprowadziło do zasiedzenia, było nieformalne wydzielenie mu tej nieruchomości przez spadkodawcę albo jeżeli podstawą objęcia w samoistne posiadanie był dokonany między spadkobiercami nieformalny dział spadku (orzeczenia SN z dnia 15 grudnia 1969 r. i z dnia 15 listopada 1968 r. OSPiKA 1970, poz. 5);

2) nabycia nieruchomości wchodzącej w skład gospodarstwa rolnego, nabytej przez spadkobiercę z mocy art. 1 ust. 1 ustawy z dnia 26 października 1971 r., jeżeli spadkobierca uzyskał jej posiadanie przed 4 listopada 1971 r. na podstawie zwartej ze spadkodawcą nieformalnej umowy darowizny albo na podstawie zawartej bez zachowania wymaganej formy umowy o dział spadku (orzeczenie SN z dnia 23 października 1975 r., OSNC 1976, poz. 212);

3) przekazania nieodpłatnie gospodarstwa rolnego następcy będącemu zstępnym rolnika w celu uzyskania emerytury lub renty na podstawie ustawy z dnia 27 października 1977 r. i ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r.;

4) nabycia nieruchomości rolnej należącej do spadku, nabytej przez jednego ze spadkobierców w drodze uwłaszczenia na podstawie art. 1 ust. 2 ustawy z dnia 26 października 1971 r., jeżeli podstawą jej objęcia w posiadanie przez spadkobiercę było nieformalne wydzielenie mu tej nieruchomości przez spadkodawcę np. tytułem wyposażenia bądź też faktyczny, tj. nieformalny dział spadku, w tym również objęcie nieruchomości w okolicznościach wskazujących na to, że chodzi o objęcie w posiadanie na poczet schedy spadkowej (uchwała SN z dnia 7 grudnia 1983 r. III CZP 60/83, OSNC 1984, nr 7, poz. 108)52.

Konstytucyjne orzeczenie działowe zawiera wszystkie te elementy, niezbędne do zniesienia współwłasności między współspadkobiercami. Sąd winien w nim dokonać działu spadku przy pomocy podziału fizycznego (w naturze – tam, gdzie to możliwe), systemu spłat czy zarządzenia sprzedaży rzeczy (praw) i podziału sumy między uprawnionych (podział cywilny)⁵³. Sąd działa w tym zakresie z urzędu. Jest związany zgodnym wnioskiem współspadkobierców co do sposobu działu spadku, chyba że propozycja ta sprzeciwia się prawu, zasadom słuszności, narusza w rażący sposób interes osób uprawnionych (art. 622 § 2 k.p.c.).

Plan podziału spadku stanowi integralną część postanowienia działowego, stąd w razie niezamieszczenia przez sąd rozstrzygnięcia co do pewnych praw albo pominięcia spadkobierców można żądać uzupełnienia orzeczenia na podstawie art. 351 k.p.c. czy też, w razie nieuwzględnienia elementów fakultatywnych, sformułować odpowiedni zarzut apelacyjny⁵⁴. Takie zapatrywanie potwierdza, jak się wydaje, SN, który w uchwale z dnia 21 lipca 1988 r. w sprawie III CZP 61/8855 stwierdził, że w razie nierozstrzygnięcia przez sąd pierwszej instancji w sentencji postanowienia dokonującego działu spadku o roszczeniach z tytułu posiadania rzeczy należącej do spadku i pobierania z niej pożytków, zainteresowanym uczestnikom postępowania przysługuje rewizja (dziś apelacja, przyp. P.P.), a nie wnioski o uzupełnienie postanowienia działowego, gdyż, zdaniem SN, o roszczeniach z tytułu posiadania rzeczy należących do spadku i pobierania z nich pożytków, sąd spadku rozstrzyga tylko na żądanie zainteresowanych współspadkobierców, a więc nie ex officio⁵⁶.

Zgodnie z postanowieniem SN z dnia 4 lipca 1983 r. w sprawie III CRN 129/8357, w postępowaniu o dział spadku sąd może wydać także postanowienie częściowe (przez odpowiednie zastosowanie art. 317 k.p.c. w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). Jak podkreślił SN w uzasadnieniu do ww. orzeczenia, w określonych sytuacjach celowe może okazać się wydanie orzeczenia częściowego „tylko co do jednego składnika majątkowego spadku, zwłaszcza gdy jest to prawo do mieszkania, składnik podstawowy, a zarazem dla uczestników postępowania (przy uwzględnieniu ich interesów życiowych) zasadniczy. Wydane w postępowaniu o dział spadku postanowienie częściowe co do określonego składnika majątkowego (także w przypadku działu częściowego – art. 1038 § 1 zd. 2 k.c.) czyni zadość wymogom art. 317 § 1 k.p.c., jeżeli stanowi przyznanie danego przedmiotu lub prawa jednemu ze spadkobierców (por. także art. 1044 k.c.) z obowiązkiem spłaty pozostałych (art. 212 w zw. z art. 1035 k.c.), gdy zatem rozstrzyga całościowo co do objętego działem spadku składnika, rozliczając go kompleksowo między wszystkimi spadkobiercami.

Przedmiotem postanowienia częściowego jest – zarówno wtedy, gdy działem spadku objęty jest cały spadek, jak i wtedy, gdy chodzi tylko o jego część, (art. 1038 § 1 k.c.) – określony składnik majątkowy lub kilka określonych składników (w przypadku działu częściowego nie wyczerpujących, oczywiście, objętej działem części) i w tym zakresie (danego składnika) obowiązuje zgodnie z art. 317 § 1 k.p.c. wymóg rozstrzygnięcia całkowitego”. Warto także zacytować tezę postanowienia SN z dnia 6 stycznia 2000 r. w sprawie I CKN 283/9958, która brzmi: „dział spadku obejmujący jego część (podział majątku wspólnego obejmujący jego część), orzeczony postanowieniem częściowym wydanym na podstawie art. 317 § 1 w związku z art. 13 § 2 k.p.c., nie jest częściowym działem spadku (częściowym podziałem majątku wspólnego) w rozumieniu art. 1038 § 1 k.c. w związku z art. 46 Kro”. W sytuacji wydania postanowienia częściowego mamy do czynienia z całościowym rozstrzygnięciem sprawy, ale tylko co do objętego nim składnika majątkowego. Sprawa w pozostałym zakresie, co do podziału (działu) pozostałych składników majątkowych i ewentualnie roszczeń z nimi związanych (art. 618 § 1 w zw. z art. 688 i art. 567 § 3 k.p.c.), nie uległa jednakże zakończeniu i powinna być kontynuowana, uzasadnia SN.

Z zarysowanej bazy normatywnej (por. także art. 1038 k.c.) wynika właściwość postępowania działowego, która pozwala mówić o kompleksowym, integralnym, niepodzielnym charakterze orzeczenia w nim zapadającego, przez które sąd spadku powinien załatwić (uregulować) wszelkie kwestie sporne związane z działem masy spadkowej pomiędzy współspadkobierców, co realizuje także przez zapewnienie pewności co do stanu prawa, i zasadę ochrony rodziny (osób najbliższych)

spadkodawcy⁵⁹. Wymaga to przede wszystkim wnikliwego, wrażliwego oraz nade wszystko szybkiego, całościowego rozstrzygnięcia sprawy o dział spadku.

VI. Zaskarżenie orzeczenia sądu I instancji

1. Zakres zaskarżenia (podmiotowy, przedmiotowy)

Od postanowienia działowego (wstępnego, częściowego, ostatecznego – końcowego) sądu I instancji przysługuje apelacja (art. 518 k.p.c.)⁶⁰. Orzeczenie sądu działowego może być zacepione w całości, w części, przez jednego, część albo wszystkich uczestników. Co godne podkreślenia, zakres podmiotowy oraz przedmiotowy zaskarżenia decyduje o uprawomocnieniu się orzeczenia działowego w pozostałej, niezaskarżonej części. W postępowaniu nieprocesowym nie znajdują bowiem zastosowania przepisy o współuczestnictwie, w tym o skutkach zacepienia orzeczenia przez jednego ze współuczestników jednolitych.

2. Orzeczenie sądu II instancji – związanie zakazem z art. 384 k.p.c.

Orzekając po rozpoznaniu apelacji w sprawie o dział spadku, sąd II instancji może (w zakresie zaskarżenia) podtrzymać orzeczenie sądu niższej instancji (oddalić apelację), orzec reformatoryjnie (zmieniając in merito postanowienie działowe) bądź też wyjątkowo kasatoryjnie.

Jednym z aspektów rozstrzygania przez sąd II instancji w sprawie działowej jest stosowanie przez niego art. 384 k.p.c., regulującego zakaz reformationis in peius (zmiany na gorsze)⁶¹. Należy podkreślić, że Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 17 września 1999 r. w sprawie I CKN 379/9862 zawarł tezę, że w sprawie o dział spadku sąd II instancji nie jest związany granicami wniosków apelacyjnych oraz zakazem reformationis in peius, jeżeli przedmiot zaskarżenia jest integralnie związany z inną częścią lub całością zaskarżonego orzeczenia⁶³.

Uzasadniając swoje stanowisko, SN posłużył się wykładnią celowościową przepisów i zaznaczył, że związanie sądu II instancji granicami wniosków apelacyjnych oraz zakazem reformationis in peius w sprawach działowych prowadziłoby do niepożądanych skutków. Jeżeli bowiem zarzuty apelacyjne godzą w samą zasadę działu, to zachodzi konieczność przeprowadzenia nowej oceny projektu działowego w płaszczyźnie przesłanek z art. 211 k.c., a także nowych wyliczeń. Konieczna jest zatem ocena z punktu widzenia całości działu, a nie jego fragmentu. Będzie ona prawidłowa i trafna tylko wtedy, gdy sąd II instancji, nie bacząc na granice wniosków apelacyjnych, lecz pamiętając o obowiązującej w tym postępowaniu zasadzie oficjalności, uwzględni mienie należące do spadku, które sąd pierwszej instancji pominął. Daje to możliwość orzekania na nowo, bez uwzględnienia art. 384 k.p.c.

VII. Skarga kasacyjna i inne nadzwyczajne środki zaskarżenia w postępowaniu działowym

W postępowaniu o dział spadku ustawodawca dopuścił możliwość wniesienia skargi kasacyjnej jedynie w sytuacji, gdy wartość przedmiotu zaskarżenia jest równa albo wyższa niż sto pięćdziesiąt tysięcy złotych (art. 5191 § 4 pkt 4 k.p.c.).

W pozostałych przypadkach ustawa dopuszcza (po spełnieniu szeregu wymogów) możliwość wniesienia skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia (art. 4241–12 k.p.c.)⁶⁴.

Od prawomocnego orzeczenia w przedmiocie działu spadku przysługuje także skarga o wznowienie postępowania (art. 399 i nast. k.p.c.)⁶⁵. W kontekście skargi o wznowienie należy wskazać na uchwałę SN z dnia 28 sierpnia 1986 r. w sprawie III CZP 47/8666, zgodnie z którą, „jeżeli okaże się, że z jakichkolwiek przyczyn prawomocne postanowienie o podziale majątku wspólnego nie objęło wszystkich istotnych składników majątku wspólnego, każde z byłych małżonków może wystąpić w odrębnym postępowaniu o przeprowadzenie podziału uzupełniającego co do składników, które nie zostały uwzględnione w orzeczeniu podziałowym”.

Wreszcie wypada zauważyć, że w postępowaniu o dział spadku może zaistnieć podstawa do wniesienia skargi na naruszenie prawa strony do roz-poznania sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki⁶⁷.

VIII. Skuteczność, wykonalność orzeczenia o dział spadku

Skutkiem działu spadku jest zniesienia współwłasności masy spadkowej przez współspadkobierców, którzy przestają solidarnie odpowiadać za długi spadkowe. Stają się oni wyłącznymi wykonawcami praw przyznanych im w postępowaniu działowym (np. prawa własności nieruchomości czy ruchomości). Orzeczenie to jest skuteczne przeciwko pozostałym uczestnikom postępowania, inne podmioty mogą je skutecznie podważać⁶⁸.

Postanowienie o dziale spadku jest tytułem egzekucyjnym w zakresie, w jakim orzeczono w nim o obowiązku świadczenia, np. spłacie czy dopłacie, wydaniu rzeczy, co oznacza, że po zaopatrzeniu go w klauzulę wykonalności może być podstawą przeprowadzenia egzekucji – przymusowej realizacji określonych w nim uprawnień spadkobiercy⁶⁹.

IX. Podsumowanie

Jak zauważa w swych publikacjach S. Wójcik, w postępowaniu o dział spadku realizuje się cel spadkobrania, jakim jest wejście w sytuację prawną spadkodawcy przez jego spadkobierców.

Optymalną sytuacją dla spadkobierców, ze względu na delikatny, osobisty charakter sprawy jest umowny podział spadku, niemniej konflikty interesów bądź obiektywne trudności bardzo często powodują konieczność zaangażowania władzy sądowniczej w jego podział. Regulacja kodeksu postępowania cywilnego w tym zakresie jest dość skromna, zawiera odesłanie do odpowiedniego stosowania przepisów o zniesieniu współwłasności. Ta technika legislacyjna oraz wykazane w niniejszym artykule problemy interpretacyjne związane z wykładnią przepisów prawa materialnego (spadkowego) pozwalają przyjąć, że umiejscowienie trudnych i skomplikowanych rozliczeń związanych z działem spadku w trybie nieprocesowym nie jest dobrym zabiegiem. Z drugiej jednak strony, można podnieść, że tryb ten, o wiele elastyczniejszy niż tryb procesu, przy odpowiednim zaangażowaniu zainteresowanych uczestników oraz możliwości działania przez sąd z urzędu daje także możliwość wszechstronnego wyjaśnienia sprawy oraz wydania słusznego orzeczenia działowego. W sprawach spadkowych jest to o tyle istotne, że ich uczestnikami są najczęściej bliskie osoby (członkowie jednej rodziny), co wymaga szczególnej uwagi organów sądowych, aby nie antagonizować uczestników postępowania.

Problemem jest także wyraźne unormowanie zakresu kognicji sądu spadku w sprawach działowych, która winna z jednej strony obejmować całość problemów związanych z działem spadku (kompleksowość), z drugiej zaś, zapewniać szybkie załatwienie sprawy.

Na marginesie warto dodać, że w sprawach działowych wątpliwości budzi także dość duży próg kwotowy (150 000 zł), ograniczający dostęp do nadzwyczajnego środka zaskarżenia, jakim jest skarga kasacyjna, co w praktyce oznacza wyłączenie spod nadzoru judykacyjnego Sądu Najwyższego większości orzeczeń wydawanych w tych sprawach.

Przypisy

1 Por.: M.Pogonowski, Wydziedziczenie. Zarys problematyki, Rejent 2005, nr 4, s. 121 i nast.

2 Zob. m.in. fundamentalne opracowanie S.Wójcik, [w:] System prawa cywilnego, t. IV: Prawo spadkowe, pod red. J.S. Piątowskiego, Wrocław 1986, s. 447 i nast. czy ostatnio Glosa do postanowienia SN z dnia 5 lutego 2002 r. w sprawie II CKN 803/99, OSP 2002, z. 12, poz. 162, s. 643 i nast.

3 S.Wójcik, Glosa..., s. 643. Autor zwraca uwagę, że mimo doniosłości działu spadku jego regulacja, jak i zainteresowanie nią doktryny dalekie są od stanu zadawalającego.

4 Zob. m.in. postanowienie SN z dnia 5 czerwca 1991 r. w sprawie III CRN 125/91, Lex nr 9058.

5 Zob. A.Stempniak, Tryby działu spadku, Monitor Prawniczy 2004, nr 9, s. 409 i nast., gdzie autor zauważa, że dział spadku możliwy jest także w postępowaniu pojedynczym (art. 184 i nast. k.p.c.).

6 Zob. E.Skowrońska-Bocian, Komentarz do kodeksu cywilnego, Księga czwarta: Spadki, Warszawa 1995, s. 205 i nast.; teźże, Komentarz..., wyd. 3, Warszawa 2001, s. 239 i nast.; M.Sychowicz, [w:] H.Ciepla, B.Czech, S.Dąbrowski, T.Domińczyk, H.Pietrkowski, Z.Strus, M.Sychowicz, A.Wypiórkiewicz, Kodeks cywilny. Praktyczny komentarz z orzecnictwem, t. II, Warszawa 2005, s. 936 i nast.; patrz także co do rozwiązań innych państw J.Biernat, Dział spadku w testamencie w prawie francuskim, Palestra 2004, nr 11-12, s. 197 i nast.; T.Kot, Przyznanie preferencyjne – instytucja francuskiej procedury działu spadku, Rejent 2000, nr 7-8, s. 64 i nast.

7 Zagadnienia te szeroko omawia R.Sztyk, Dział spadku i zniesienie współwłasności gospodarstwa rolnego, Rejent 2001, nr 11, s. 43 i nast.

8 Co do istoty trybu nieprocesowego patrz m.in. A.Mączyński, Specyfika postępowania nieprocesowego, [w:] Proces i prawo. Księga Pamiątkowa ku czci Profesora Jerzego Jodłowskiego, Warszawa 1989, s. 403 i nast. Ogólną charakterystykę postępowania nieprocesowego podają: A.Deixler-Hübner, T.Klicka, Zivilverfahren, 4. Auflage, Wien 2005, s. 7 i nast.; W.Siedlecki, Z.Świeboda, Postępowanie nieprocesowe, Warszawa 2001, s. 17 i nast.; K.Korzan, Postępowanie nieprocesowe, Warszawa 1997, s. 9 i nast.; M.Sawczuk, Zur Frage nach dem Zweck der Freiwilligen Gerichtsbarkeit, [w:] Festschrift für Hans Friedhelm Gaul zum 70. Geburtstag, Bonn-Bielefeld 1997, s. 655 i nast.

9 Por. M.Sawczuk, Teoria ogólna procesu, [w:] Polska lat dziewięćdziesiątych. Przemiany państwa i prawa, t. II, red. L. Antonowicz, H. Groszyk, M. Sawczuk, W. Skrzydło, T. Bojarski, Lublin 1998, s. 193.

10 K.Lubiński, *Istota i charakter prawny działalności sądu w postępowaniu nieprocesowym*, Toruń 1985, s. 61. Na szczególny, zbliżony do aktywności organu admini-

stracji charakter czynności sądu w tym postępowaniu zwraca się uwagę od XIX w. w doktrynie europejskiego; por.: K.Lubiński, *Istota i charakter...*, s. 118 i nast.; J.Sobkowski, *Istota prawa do wysłuchania przez sąd uczestnika postępowania nieprocesowego w RFN*, [w:] *Symbolae Vitoldo Broniewicz dedicatae*. Księga pamiątkowa ku czci Witolda Broniewicza, red. A. Marciniak, Łódź 1998, s. 385 i nast.

11 Por. M.Sawczuk, *O celach i funkcjach postępowania cywilnego procesowego i nieprocesowego (niespornego)*, [w:] *Symbolae Vitoldo Broniewicz dedicatae...*, s. 321 i nast.

12 E.Skowrońska-Bocian, *Komentarz...*, s. 213, wskazuje wprost na współspadkobierców (bez ograniczeń czasowych wynikających z art. 210 k.c., co dopuszcza S.Wójcik, [w:] *System...*, s. 491), nabywcę udziału w spadku oraz spadkobierców tych osób oraz, co autorka sama uważa za problematyczne, na nabywcę udziału w przedmiocie należącym do spadku; J.Pietrzykowski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. K. Piasecki, t. II, Warszawa 1997, s. 473 i nast. wymienia spadkobierców, ich spadkobierców, wierzyciela z mocy zajęcia, nabywcę spadku lub udziału w spadku, wyłącza zaś wyraźnie nabywcę udziału w przedmiocie należącym do spadku. Należy zaznaczyć, że do kręgu osób legitymowanych czynnie zalicza ten podmiot S.Wójcik, [w:] *System...*, s. 491. Szeroki katalog podmiotów wymienia A.Błachowiak, *Podmioty uprawnione do zgłoszenia wniosku o wszczęcie postępowania o dział spadku*, [w:] *Studia z prawa publicznego*, red. K. Lubiński, Toruń 2001, s. 129 i nast.; zob. także M.Pazdan, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, wyd. 3, t. II, Warszawa 2004, s. 948 i nast.; J.Gudowski, [w:] *Komentarz do Kodeksu postępowania cywilnego, Część I: Postępowanie rozpoznawcze*, pod red. T. Erecińskiego, wyd. 4, t. II, Warszawa 2003, s. 330 i nast.

13 Prokurator może wystąpić w postępowaniu cywilnym w dwojakiej roli: wszczynając postępowanie i przyłączając się do niego w każdym stadium. Może on także wytoczyć powództwo na rzecz oznaczonej osoby (prokurator posiada wówczas legitymację formalną) albo wytoczyć powództwo w interesie publicznym (prokurator posiada wówczas legitymację formalną i materialną, art. 60 § 1 k.p.c.); zob. także M.Sychowicz, [w:] H.Ciepła i in., *Kodeks...*, s. 945.

14 Por. art. 14 pkt 4 ustawy z dnia 15 lipca o Rzeczniku Praw Obywatelskich, Dz.U. z 2001 r. Nr 14, poz. 147.

15 Por. art. 119 i nast. ustawy z dnia 28 lutego 2003 r. – *Prawo upadłościowe i naprawcze*, Dz.U. Nr 60, poz. 535 ze zm. Zgodnie z art. 119 p.u.n., spadek otwarty po ogłoszeniu upadłości, do którego powołany jest upadły, zawsze wchodzi w skład masy upadłości; zob. S.Gurgul, *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, wyd. 5, Warszawa 2004, s. 364 i nast. Jeżeli ogłoszono upadłość obejmującą likwidację majątku upadłego, uczestnikiem postępowania o stwierdzenie nabycia spadku, który wszedł do masy upadłości, oraz postępowania o dział spadku jest syndyk masy upadłości (art. 144 p.u.n.). W przypadku upadłości z możliwością zawarcia układu, postępowanie o stwierdzenie nabycia spadku oraz o dział spadku toczy się z udziałem nadzorca sądowego (art. 138 p.u.n.), chyba że zarządcą ustanowiono osobę trzecią, która jest wtedy uczestnikiem postępowania (art. 139 p.u.n.).

16 Zob. A.Stempniak, Zakres stosowania art. 681 k.p.c. w postępowaniu o dział spadku, Przegląd Sądowy 2004, nr 11-12, s. 100 i podaną tam literaturę.

17 A.Błachowiak, Podmioty..., s. 131 i nast.

18 Zob. J.Gudowski, [w:] Komentarz..., s. 331 i wskazane tam orzecznictwo.

19 Tak E.Skowrońska-Bocian, Komentarz..., s. 213, która wskazuje na odmienne zdanie J. Policzkiewiczza; patrz także szerzej M.Pazdan, [w:] Kodeks cywilny. Komentarz, red. K. Pietrzykowski, t. II, wyd. 3, Warszawa 2004, s. 945, który opowiada się za stosowaniem wskazanego ograniczenia (s. 949); zob. również S.Wójcik, [w:] System..., s. 491.

20 Ustawa z dnia 12 listopada 1965 r., Dz.U. Nr 46, poz. 290 ze zm.

21 Zob. J.Fabian, Statut spadkowy w nowym prawie prywatnym międzynarodowym, PiP 1968, z. 11; M.Pazdan, Dziedziczenie ustawowe w prawie prywatnym międzynarodowym. Metody regulacji własności prawa, Katowice 1973; tenże, Umowny dział spadku w prawie prywatnym międzynarodowym, [w:] Prace z prawa cywilnego, wydane dla uczczenia pracy naukowej Profesora Józefa Stanisława Piątowskiego, Wrocław 1985, s. 215 i nast.; M.Pazdan, Zasięg jurysdykcji krajowej w sprawach spadkowych, Studia Cywilistyczne 1972, nr XX, s. 130 i nast., wskazuje na bardzo szeroki zakres statutu spadkowego, co budzi poważne wątpliwości interpretacyjne.

22 Szerzej na temat jurysdykcji krajowej i jej rodzajów patrz K.Weitz, Pojęcie jurysdykcji krajowej w postępowaniu cywilnym, Przegląd Sądowy 2005, nr 1, s. 3 i nast.

23 Sporządzona w Lugano dnia 16 września 1988 r., ratyfikowana przez Polskę i stosowana od dnia 1 lutego 2000 r. (Dz.U. z 2000 r. Nr 10, poz. 132); por. J.Ciszewski, Przystąpienie Polski do Konwencji lugańskiej i do Europejskiej Konwencji o doręczaniu pism sądowych i pozasądowych, KPP 1999, z. 4, s. 815 i nast.; patrz także: J.Łopuski, Konwencja o jurysdykcji i uznawaniu orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych (Lugano 1988) z uwzględnieniem orzecznictwa Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości, Bydgoszcz 2001; J.Kropholler, Europäisches Zivilprozessrecht. Kommentar zu EuGVO und Lugano-Übereinkommen, 7. Auflage, Heidelberg 2002, s. 43 i nast.

24 Dz.U. WE z 16 stycznia 2001 r. L 12, s. 1; por. opracowanie K.Weitza, Konwencja z Lugano. Wykonalność zagranicznych orzeczeń przed sądami polskimi, Warszawa 2002, s. 9 i nast., a także T.Ereciński, [w:] T.Ereciński, J.Ciszewski, Międzynarodowe postępowanie cywilne, Warszawa 2000, który podkreśla tendencję do regulowania międzynarodowych stosunków prawnych głównie w oparciu o umowy multilateralne.

25 Por. K.Weitz, Europejskie prawo procesowe cywilne, [w:] Stosowanie prawa Unii Europejskiej przez sądy, pod red. A. Wróbla, Kraków 2005, s. 474 i nast.

26 A.Stempniak, Jurysdykcja krajowa w sprawach o dział spadku, PiP 2003, z. 6, s. 65 i nast.; patrz także: K.Piasecki, [w:] Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, red. K. Piasecki, t. II, Warszawa 1997, s. 1293 i nast.

27 Zob. Postanowienie SN z dnia 22 lutego 1966 r. w sprawie III CR 395/65, OSNCP 1966, nr 11, poz. 197 z glosą J. Jodłowskiego, PiP 1967, z. 1, s. 152 i nast.; patrz także J.Jodłowski, Jurysdykcja krajowa

w sprawach spadkowych w świetle Kodeksu postępowania cywilnego, *Studia Cywilistyczne* 1969, nr XIII-XIV, s. 99 i nast.

28 OSNCP 1976, nr 2, poz. 33.

29 Zob. P.Pogonowski, *Realizacja prawa do sądu w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2005, s. 19 i nast.

30 Tak S.Wójcik, [w:] *System...*, s. 478; M.Pazdan, [w:] *Kodeks...*, s. 951; T.Misiuk, *Problemy integracyjne postępowania działowego*, *Palestra* 1973, nr 7-8, s. 16; J.Gudowski, [w:] *Komentarz...*, s. 333 i wskazane tam orzecznictwo.

31 Por. T.Erciński, [w:] *Komentarz do Kodeksu postępowania cywilnego, Część I: Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Erciński, wyd. 3, t. II, Warszawa 2001, s. 318 i nast.; S.Dalka, *Sądownictwo polubowne w PRL*, Warszawa 1987; tenże, *Rola i podstawy działania sądownictwa polubownego w polskim postępowaniu cywilnym*, *Przegląd Prawa Egzekucyjnego* 2003, nr 9-10, s. 19 i nast.; patrz także ostatnie zmiany w k.p.c., dotyczące wprowadzenia części V, regulującej na nowo sądownictwo polubowne (druk sejmowy nr 3434).

32 Zob. E.Skowrońska-Bocian, *Komentarz...*, s. 213.

33 Zob.: E.Skowrońska-Bocian, *Komentarz...*, s. 214; J.Pietrzykowski, [w:] *Kodeks cywilny...*, s. 482.

34 Por. Postanowienie SN z dnia 16 marca 1994 r. w sprawie II CRN 31/94, *Wokanda* 1994, nr 9, s. 9.

35 Myśl tę ostatnio wyraźnie zaakcentowano w postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 7 marca 2002 r. w sprawie II CKN 720/99 (Lex nr 55133), z dnia 20 września 2000 r., I CKN 295/00, OSN 2001, nr 2, poz. 34 (tamże odwołanie się do innych orzeczeń Sądu Najwyższego, s. 87-88); S.Wójcik w *Glosie...* (s. 644) zauważa, że pogląd ten znajduje oparcie w art.1034 § 2 (i art. 1081) k.c., choć – zgodnie z art. 1038 k.c. – sądowy dział spadku obejmuje cały spadek, a więc literalnie – aktywa i pasywa; zob. także J.Gudowski, [w:] *Komentarz...*, s. 337.

36 Tak wyraźnie S.Wójcik, *Glosa...*, s. 645.

37 Por. odmienną uchwałę SN z dnia 2 grudnia 1994 r. w sprawie III CZP 155/94, OSNC 1995 nr 3, poz. 52, za: J.Pietrzykowski, [w:] *Kodeks...*, s. 477.

38 Tak SN w postanowieniu z dnia 11 marca 1985 r. w sprawie III CRN 52/85, Lex nr 8696. Patrz także co do służebności postanowienie SN z dnia 6 lipca 1970 r. w sprawie III CRN 156/70, OSNC 1971, nr 4, poz. 71, w którym SN stwierdził, że jeżeli przedmiotem działu spadku jest nieruchomości obciążona na rzecz właściciela innej nieruchomości, który jako współspadkobierca jest uczestnikiem postępowania działowego, to sąd rozpoznający sprawę działową obowiązany jest zbadać i ustalić jako przesłankę do prawidłowego określenia składu spadku (art. 684 k.p.c.), czy obciążająca nieruchomości spadkową służebność nie wygasła (art. 293 § 1 k.c.), a także gdyby ze względu na interes społeczno-gospodarczy (art. 623 i 688 k.p.c.) sposób wykonywania służebności wymagał zmiany, brak zaś byłoby porozumienia co do tego między zainteresowanymi, by ustalić ten sposób, jak również rozważyć, na żądanie uczestników, którym w drodze działu mają przypaść części obciążone, zmianę treści lub sposobu wykonywania służebności w świetle art. 291 k.c.

39 Por. uchwałę SN z dnia 2 marca 1972 r. III CZP 100/71, OSNC 1972, nr 7-8, poz. 129.

40 Tak SN w postanowieniu z dnia 21 października 1998 r. w sprawie II CKU 56/98, Prokuratura i Prawo 1999, nr 2, s. 35.

41 Tak S.Wójcik, [w:] System..., s. 465.

42 Por. odmienne zdanie S.Wójcika w: Glosie do postanowienia SN z dnia 5 lutego 2002 r. w sprawie II CKN 803/99, OSP 2003, nr 12, poz. 162, s. 643 i nast. Tak SN w orzeczeniu z dnia 26 stycznia 1972 r. w sprawie III CRN 477/71, OSPiKA 1972, nr 9, poz. 174, za: jw. W postanowieniu z dnia 7 marca 2002 r. w sprawie II CKN 720/99 (Lex nr 55133) SN, zawarł tezę, zgodnie z którą „[w] sytuacji, w której wierzyciel spadkowy był równocześnie spadkobiercą spadku objętego podziałem, należałoby w zasadzie dopuścić możliwość rozstrzygnięcia w postępowaniu działowym również o stosunkach między spad-

kobiercami w związku z długiem spadkowym, podlegającym zaspokojeniu na rzecz jednego ze spadkobierców”. I tak, np. w wypadku, gdy współspadkobierca z przekroczeniem przysługujących mu uprawnień przenosi na rzecz osoby trzeciej własność nieruchomości należącej do spadku, pozostały współspadkobierca ma interes prawny w ustaleniu (art. 189 k.p.c.), że umowa przeniesienia własności nie jest względem niego skuteczna w zakresie przysługujących mu praw spadkowych; tak SN w wyroku z dnia 23 sierpnia 1974 r. w sprawie III CRN 168/74, OSNC 1975, nr 7-8, poz. 114. W innym swoim orzeczeniu SN uznał, że roszczeń z tytułu pobranych pożytków za czas, jaki dzieli wydanie orzeczenia zapadłego w sprawie o zniesienie współwłasności (o dział spadku) i wydanie orzeczenia sądu II instancji oddalającego rewizję, współwłaściciel (współspadkobierca) może dochodzić od drugiego współwłaściciela (współspadkobiercy) tylko w postępowaniu o zniesienie współwłasności (o dział spadku) – uchwała z dnia 27 czerwca 1969 r. w sprawie III CZP 34/69, OSP 1970, z. 5, poz. 94, z glosą B. Dobrzańskiego (tamże).

43 Tak SN w uzasadnieniu postanowienia z dnia 6 marca 2002 r. w sprawie V CKN 876/00, zbiór Supremus.

44 Tak SN w uchwale z dnia 21 czerwca 1968 r. w sprawie III CZP 58/68, OSNC 1969, nr 5, poz. 88. Zgodnie z § 41 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 grudnia 1996 r. w sprawie określenia wysokości wpisów w sprawach cywilnych (Dz.U. Nr 154, poz. 753 ze zm.): „1. Piątą część wpisu stosunkowego pobiera się od wniosku w sprawie o:

1) dział spadku, 2) dział spadku połączony z postępowaniem o zniesienie współwłasności.

2. Podstawą obliczenia wpisu jest wartość spadku po odliczeniu długów spadkowych, a od wniosku wymienionego w ust. 1 pkt 2 – wartość majątku będącego przedmiotem obu połączonych postępowań.

3. Połową wpisu wymienionego w ust. 1 pobiera się, jeżeli wniosek zawiera zgodny projekt działu spadku lub działu spadku i zniesienia współwłasności.”.

45 Tak SN w postanowieniu z dnia 26 września 1968 r. w sprawie III CZR 209/68, OSNC 1969 nr 6, poz. 112; patrz także glosy do ww. orzeczenia: J. Gwiazdomorskiego, PiP1970, z. 1, s. 173 i nast. i B. Dobrzańskiego, OSP 1969, nr 6, poz. 125.

46 Tak SN w postanowieniu z dnia 31 sierpnia 1966 r. w sprawie III CR 156/66, OSNC 1967, nr 2, poz. 35, a także S.Wójcik, [w:] System..., s. 495; J.Pietrzykowski, [w:] Kodeks..., s. 479 i nast.; E.Skowrońska-Bocian, [w:] Komentarz..., s. 215 i nast.

47 Tak SN w orzeczeniu z dnia 7 sierpnia 1975 r. w sprawie III CZP 60/75, OSNCP 1976, nr 5, poz. 93, za: E.Skowrońska-Bocian, Komentarz..., s. 217.

48 Tak SN w postanowieniu z dnia 6 marca 2002 r. w sprawie V CKN 876/00, Lex nr 55164.

49 Tak SN, uchwała z dnia 5 września 1972 r. w sprawie III CZP 61/72, OSNC 1973, nr 4, poz. 55; patrz szerzej A.Stempniak, Rozstrzygnięcie w postępowaniu działowym o wzajemnych roszczeniach pomiędzy współspadkobiercami z tytułu spłaconych długów spadkowych, Monitor Prawniczy 2005, nr 2, s. 84 i nast.

50 W uchwale z dnia 10 listopada 1966 r. w sprawie III CZP 90/66 (OSP 1967, z. 11, poz. 257) SN uznał jednak, że wypowiedziana w art. 618 k.p.c. w zw. z art. 684 i 688 tego kodeksu zasada, w myśl której z chwilą wszczęcia postępowania o dział spadku odrębne postępowanie o prawo własności przedmiotu należącego do spadku jest niedopuszczalne, jak również wypowiedziana w wymienionych przepisach zasada, w myśl której sprawy tego rodzaju będące w toku przekazuje się z chwilą wniesienia postępowania o dział spadku sądowi prowadzącemu to ostatnie postępowanie nie odnoszą się do spraw o stwierdzenie zasiedzenia nieruchomości spadkowej przez jednego ze spadkobierców (patrz także glosa do tego orzeczenia autorstwa B. Dobrzańskiego (tamże)); por. także uchwałę SN z dnia 30 maja 1980 r. w sprawie III CZP 26/80, OSNCP 1980, nr 12, poz. 229 z glosą T. Felskiego, PiP 1982, z. 3-4, s. 188 i nast., gdzie w ocenie SN takim dopuszczalnym roszczeniem ubocznym jest roszczenie przysługujące z tytułu zbycia przez spadkobiercę niedziedziczącego gospodarstwa rolnego przed działem spadku przedmiotów należących do gospodarstwa, jeżeli w sprawie o dział spadku roszczenie spadkobiercy dziedziczącego gospodarstwo nie mogło być skutecznie zgłoszone; patrz także T.Misiuk, Problemy integracyjne postępowania działowego, Palestra 1973, nr 7-8, s. 29 i nast.

51 OSNC 2005, nr 2, poz. 20.

52 Zob. szerzej M.Pazdan, [w:] Kodeks..., s. 954 i nast.

53 Patrz szerzej M.Sychowicz, [w:] H.Ciepła i in., Kodeks..., s. 946 i nast. W postanowieniu orzekającym o dziale spadku lub o zniesieniu współwłasności sąd może, na zgodny wniosek osób zainteresowanych, przyznać należne spłaty w postaci dożywotnich świadczeń w naturze (tak SN w z dnia 5 kwietnia 1971 r. w sprawie III CZP 12/71, OSNC 1972, nr 1, poz. 2).

54 Por. E.Skowrońska-Bocian, Komentarz..., s. 221.

55 OSNC 1989, nr 10, poz. 160. Orzeczenie to zaopatrzył krytyczna glosą B. Bładowski, Nowe Prawo 1990, nr 4-6, s. 219 i nast.

56 Patrz także uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 17 września 1989 r. III CZP 70/69, OSNCP 1970, nr 9, poz. 96 oraz w uchwałę z dnia 13 lutego 1970 r. III CZP 97/69, OSPiKA 1971, nr 9, poz. 167.

57 OSNC 1984, nr 5, poz. 75.

58 OSNC 2000, nr 7-8, poz. 132.

59 Zob. S.Wójcik, Glosa..., s. 644-645. Na cechy te wskazywano także wielokrotnie w orzecznictwie SN; zob. np. postanowienie SN z dnia 17 września 1999 r. w sprawie I CKN 379/98, OSNC 2000, nr 3, poz. 59 oraz omówione tam wypowiedzi judykatury; patrz także J.Gudowski, [w:] Komentarz..., s. 340-341 oraz 344.

60 Zob. m.in. H.Dolecki, Postępowanie cywilne, Zarys wykładu, Warszawa 2005, s. 262.

61 Patrz szerzej co do samego zakazu, jak i jego stosowania w sprawach działowych P.Pogonowski, Zakaz reformationis in peius w postępowaniu cywilnym, Warszawa 2004, s. 13 i nast. oraz 254 i nast.

62 OSNC 2000, nr 3, poz. 59.

63 Zob. J.Gudowski, [w:] Komentarz..., s. 345.

64 Szerzej na temat tej interesującej „nowej” instytucji procesowej patrz H.Pietrkowski, Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia, Przegląd Sądowy 2005, nr 4, s. 6 i nast.; T.Ereciński, Wprowadzenie, [w:] Kodeks cywilny. Kodeks postępowania cywilnego. Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Prawo prywatne międzynarodowe, Warszawa 2005, s. 319 i nast.; tenże, Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia, [w:] Prawo prywatne czasu przemian. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Stanisławowi Sołtysińskiemu, red. A. Nowicka, Poznań

2005, s. 1001 i nast.; Ł.Błaszczak, M.Szynał, Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia, Prawo Spółek 2005, nr 4, s. 43 i nast.

65 Zob. szerzej M.Sawczuk, Wznowienie postępowania cywilnego, Warszawa 1970. Nie uzasadnia wznowienia postępowania w myśl art. 401 pkt 2 k.p.c. wskazana przez wnoszącego skargę o wznowienie okoliczność, że kurator ustanowiony przez sąd rejonowy w sprawie o dział spadku na podstawie art. 99 k.r.o. nienależycie bronił jego interesów; tak SN w uchwale z dnia 14 kwietnia 1980 r. w sprawie III CZP 19/80, OSNC 1980, nr 11, poz. 205.

66 OSNC 1987, nr 8, poz. 114, z glosą S. Dalki, Palestra 1989, nr 3, s. 115 i nast.

67 Regulowana ustawą z dnia 17 czerwca 2004 r. o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki, Dz.U. Nr 179, poz. 1843; zob. M.Zbrojewska, Skarga na przewlekłość postępowania karnego, Palestra 2004, nr 11-12, s. 21 i nast.; J.Przybylska, Odpowiedzialność państwa za przewlekłość postępowania sądowego w sprawach cywilnych, Rejent 2004, nr 9, s. 79 i nast.

68 Zob. wyrok SN z dnia 16 września 1966 r. w sprawie III CR 192/66, OSNCP 1967, nr 4, poz. 73.

69 Tak SN w uchwale Całej Izby Cywilnej z dnia 4 grudnia 1957 r. w sprawie 1 CO 16/57, OSN 1959, nr 1, poz. 1, za: M.Sychowicz, [w:] H.Ciepła i in., Kodeks..., s. 949.